

LA INTERPRETACIÓ LITERAL DELS TEXTOS CONSTITUCIONALS*

Lorena Ramírez-Ludeña**

Resum

Tot i l'assumpció generalitzada del caràcter no problemàtic de la interpretació literal, determinar en què consisteix resulta de gran complexitat. Aspectes com la incidència del context i de les intencions han portat a rebutjar-ne la rellevància en general, i en el context jurídic en particular. En el cas de la interpretació constitucional, en què s'interpreta un text elaborat en un passat distant, inclús la possibilitat de parlar d'una lectura literal del text constitucional sembla qüestionable. Aquí oferiré una reconstrucció de la interpretació literal que, tot i conferir un pes a les intencions i al transcurs del temps, permeti donar cabuda al fet que les creences dels individus són canviants i que sovint hi ha diverses alternatives semàntiques disponibles.

Paraules clau: interpretació literal; constitució; intencions; interpretació evolutiva; noves teories de la referència; flexibilitat semàntica.

LITERAL INTERPRETATION OF CONSTITUTIONAL TEXTS

Abstract

Despite the widespread assumption that literal interpretation is problem-free, establishing what it actually consists of is an extremely complex undertaking. Issues such as the relevance of context and intentions have led to reject its importance in general, and particularly in the legal domain. In the case of constitutional interpretation, which involves the interpretation of a text drawn up in the distant past, the very possibility of speaking of a literal reading would seem questionable. In this article, I will provide a reconstruction of literal interpretation that, whilst attaching some importance to intentions and the passage of time, leaves room for the fact that individuals' beliefs change and that there are often a number of possible semantic alternatives available.

Keywords: literal interpretation; constitution; intentions; evolutive interpretation; new theories of reference; semantic flexibility.

* L'autora agraeix els comentaris de Josep M. Vilajosana, Diego M. Papayannis, José Juan Moreso, Sebastián Agüero, Samuele Chilovi i Iñigo Ortiz d'Urbina a versions prèvies d'aquesta contribució. El treball també s'ha beneficiat de les crítiques i els suggeriments dels estudiants i professors del curs "Taller I" del programa de doctorat en Dret de la Universitat Austral de Xile. Agraeix especialment a Genoveva Martí, no només els suggeriments per a la millora del text, sinó totes les discussions sobre moltes de les qüestions que aquí s'aborden.

** Lorena Ramírez-Ludeña, professora i investigadora postdoctoral de Filosofia del Dret a la Universitat Pompeu Fabra. Unitat de Coordinació Acadèmica de Dret, Edifici Roger de Llúria (campus de la Ciutadella), c. Ramon Trias Fargas, 25-27, 08005 Barcelona. lorena.ramirez@upf.edu. [0000-0001-7902-9735](tel:0000-0001-7902-9735).

Article rebut el 07.12.2022. Avaluació cega: 02.01.2023 i 05.01.2023. Data d'acceptació de la versió final: 05.01.2023.

Citació recomanada: Ramírez-Ludeña, Lorena. (2023). La interpretació literal dels textos constitucionals. *Revista Catalana de Dret Públic*, 66, 223-236. <https://doi.org/10.58992/rcdp.i66.2023.3922>

Sumari

1 Introducció

2 En què consisteix la interpretació literal i quina és la seva relació amb els altres instruments interpretatius?

2.1 Interpretació literal vs. context d'emissió

2.2 Interpretació literal vs. intencions

2.3 Interpretació literal vs. evolució

3 Interpretació literal, convencionalisme descriptivista i inflexibilitat

4 La interpretació literal a l'àmbit constitucional: interpretació literal vs. qüestions valoratives

5 Consideracions finals

Referències

1 Introducció

En l'àmbit jurídic es fa referència amb freqüència a la interpretació literal i a expressions similars, com ara *significat literal* o *tenor literal*. Judges i advocats la inclouen a les seves argumentacions. I no és estrany que dogmàtics i teòrics del dret li confereixin un rol fonamental a efectes de traçar importants distincions, com ara entre interpretació i creació, o entre interpretació i analogia, recorrent a nocions com el *tenor literal possible*. D'aquesta manera, la seva rellevància en la interpretació i l'aplicació del dret és indubtable. Això no obstant, el seu ús suposa el plantejament de nombrosos interrogants, entre d'altres: en què consisteix? Quina és la seva relació amb els altres instruments interpretatius? Hi ha diferències notables entre la interpretació legislativa i la constitucional pel que fa a la interpretació literal? Té sentit apel·lar-hi en seu constitucional? En aquest treball, analitzaré breument aquestes qüestions a efectes de donar compte de la complexa discussió teòrica que, en diferents àmbits, amb terminologies diverses i amb diferents abasts, s'ha dut a terme al voltant de la interpretació literal. Abans de fer-ho, però, delimitaré el meu objecte d'anàlisi. Quan es pensa en la interpretació literal des del punt de vista constitucional, és normal associar-la amb les apel·lacions a la literalitat per part dels tribunals constitucionals. El meu objecte d'anàlisi és alhora més ampli i més restringit. D'una banda, no centraré la meua atenció *exclusivament* en l'activitat interpretativa dels tribunals constitucionals, sinó en la interpretació de les constitucions amb caràcter general, que poden dur a terme diferents subjectes amb efectes diferents. D'altra banda, la denominada *interpretació constitucional* abasta per a molts tota aquella interpretació (no només del text constitucional) relacionada amb la constitució. Per exemple, la interpretació per tribunals ordinaris de textos normatius que puguin entrar en conflicte amb la constitució. O les interpretacions de les mateixes decisions dels tribunals constitucionals per part dels operadors jurídics. En aquesta ocasió, em limitaré a consideracions relatives al text constitucional. Finalment, és important advertir que en aquest treball assumeixo que la interpretació de textos no només es produeix en els casos difícils. Difereixo així dels qui consideren que l'aprehensió intuïtiva del significat, no problemàtica, no constitueix una genuïna interpretació.¹

2 En què consisteix la interpretació literal i quina és la seva relació amb els altres instruments interpretatius?

Com he assenyalat, són múltiples els subjectes que interpreten les disposicions jurídiques i esmenten la interpretació literal o se'n serveixen en alguna mesura, tant per a fer referència al procés com al producte de les interpretacions. Amb freqüència, les referències a aquest instrument interpretatiu porten aparellades l'assumpció del seu caràcter no problemàtic. No obstant això, determinar en què consisteix no és senzill.² Es recorre a d'altres expressions, com el significat propi de les paraules, el significat clar, immediat o estricte, la interpretació no correctora, de vegades es diu que restrictiva, a una interpretació *a contrario sensu*, entre d'altres. Però aquestes altres expressions o no resulten de gaire utilitat (quin és el significat propi d'una paraula?), o són incompletes (interpretació no correctora pel que fa a què?), a l'efecte de determinar quina és la norma expressada per una disposició o quin és el significat d'un terme que forma part d'un text jurídic.³

1 De fet, els qui sostenen aquesta posició poden considerar que en sentit estricte no es pot parlar d'*interpretació literal*, en recórrer a la literalitat en situacions en què en principi no es generen dubtes. Tanmateix, com veurem, atès que és problemàtic precisar en què consisteix el significat literal, i que en l'àmbit jurídic sovint coexisteixen usos diversos i es tenen en compte altres instruments interpretatius, no és fàcil trobar casos d'interpretació literal pacífica. A més, una visió com l'anterior no donaria sentit als discursos i a les controvèrsies interpretatius, en la mesura que situï la interpretació literal en un nivell diferent de, per exemple, la que apel·la a les intencions del legislador. Sobre aquestes distincions, i d'altres no menys importants relatives al terme *interpretació*, vegeu Lifante (2015).

2 Vegeu Iturralde Sesma (2014), Mazzaresse (2000), Poggi (2007) i Ramírez-Ludeña (2018a). Resulta especialment interessant que, encara que en l'àmbit jurídic s'associï la interpretació literal amb allò immediat, allò no problemàtic, en filosofia del llenguatge sovint es contraposi allò literal amb allò que es comunica, per la qual cosa s'ha arribat a qüestionar l'accessibilitat al significat literal. Sobre aquesta darrera qüestió, vegeu Mosegaard Hansen (2008).

3 Aquests elements són, a més, molt diferents entre si. Per exemple, la claredat és gradual i sembla tenir un caràcter subjectiu, per la qual cosa en alguns casos podria haver-hi dubtes i desacords pel que fa a si el significat d'un text és prou clar per a entendre que en constitueix la interpretació literal. A més, com veurem, en molts casos el que resulta clar no és el que es podria considerar el significat literal, sinó el que es comunica pragmàticament. L'apel·lació al significat propi de les paraules, en canvi, no sembla incorporar aquest component gradual i subjectiu –encara que en realitat apel·lar al significat propi no sembla clarificar gaire la qüestió. Finalment, algunes de les consideracions exposades al text semblen tenir un caràcter constitutiu del que és la interpretació literal (per exemple, quan s'apel·la al significat propi), mentre que d'altres, epistèmic (per exemple, quan s'apel·la al significat clar).

En tot cas, resulta plausible entendre que, com a activitat, la interpretació literal consisteix en la cerca del significat literal que, un cop determinat, n'és el producte, i que els nostres usos lingüístics són rellevants per a determinar-lo. Però un primer inconvenient que cal afrontar aleshores resulta de l'existència d'usos diversos. En aquest sentit, no és fàcil identificar quin ús és rellevant per a conèixer el significat literal dels termes. Això és particularment problemàtic en l'àmbit jurídic, en què coexisteixen usos per part de la comunitat i usos tecnicojurídics, i en què es produeixen a més redefinicions en el dret de termes d'ús quotidià, ja sigui per part del legislador –no sempre de manera consistent al llarg de la normativa– o de la dogmàtica –en no poques ocasions amb redefinicions diverses pels diferents autors o fins i tot pel mateix autor. Si s'assumeix que l'ús ordinari és crucial, els problemes es reproduïxen: cal buscar el significat al diccionari, quan al diccionari apareixen sempre diferents accepcions, que alhora poden resultar problemàtiques? De quina manera hauríem de reconstruir, en definitiva, la pràctica lingüística? I, si ha passat un temps des que s'aprova la normativa, quina edició del diccionari o quin moment de la pràctica seria rellevant? Esdevé llavors necessari analitzar la incidència del context, en les seves múltiples manifestacions.

2.1 Interpretació literal vs. context d'emissió

Donat que coexisteixen usos diversos que susciten dubtes, és habitual emfatitzar que per identificar el significat literal dels termes cal tenir en compte l'oració en què apareixen. Així, és difícil controvertir que el significat d'una disposició depèn del significat de les paraules que la componen, però alhora que les paraules només tenen significat en el context d'una oració. El significat literal és llavors el significat determinat per les regles semàntiques i sintàctiques de la llengua.⁴ Això no obstant, tenir en compte el context en el sentit anterior no resol molts dels problemes que tendeixen a plantejar-se dins i fora de l'àmbit jurídic. Quins altres elements contextuals són rellevants, quan ho són, i si són compatibles amb l'existència d'un significat literal, són aspectes molt més controvertits. De fet, no és infreqüent que es destaquï la irrellevància de la literalitat precisament per entendre que prescindeix d'altres elements contextuals.⁵

Pot començar a advertir-se el problema fent referència als termes indexicals.⁶ *Jo* varia la seva referència en funció del context. Sembla llavors que les oracions en què apareix només tenen un contingut precís quan se les profereix en un context. I que això sigui així es podria considerar problemàtic si només apel·lem a la literalitat. Tot i això, des de la semàntica s'ha tractat de donar compte de fenòmens com aquest, assenyalant que hi ha trets del context que són rellevants *perquè* i *en la mesura* que així ho determina el significat del terme. Així, el contingut d'una oració en què apareixen indexicals es fixa en un context particular gràcies a regles lingüístiques.⁷

Però el context sembla rellevant no només en aquests casos, per als quals s'han esbossat solucions acceptades de manera estesa, i que no tenen una notable incidència en el dret. Els anomenats *contextualistes* se centren en el procés comunicatiu i subratllen el paper fonamental exercit per elements extralingüístics aportats pel context. Per exemple, imaginem que, durant un confinament decretat per les autoritats per raons de salut, rebo una trucada d'un familiar des d'Argentina que em pregunta “com va tot?”, i jo li responc “plou i tinc dues nenes petites que encara no han sortit de casa”. Quan dic que plou, em refereixo a què ho fa a Barcelona, també vull dir que tinc dues i només dues nenes petites, i que encara no han sortit com a conseqüència de la pluja aquell

4 En aquesta mesura, encara que de vegades les discussions sobre el significat literal se centrin en paraules, això no suposa que els que apel·len a la interpretació literal es comprometin amb la tesi implausible que el significat d'aquestes paraules prescindeix del seu rol en l'oració.

5 Per exemple, a la literatura angloamericana, sovint es distingeix literalisme i textualisme, per indicar que el primer, que prescindeix del context, és completament implausible.

6 Curiosament, en un inici els indexicals no plantejaven un problema per als filòsofs de tall analític, que es preocupaven pels llenguatges formals i consideraven defectuosos els llenguatges naturals. Va ser quan es va entendre que la teorització havia de tenir com a objecte el llenguatge ordinari que es va prestar atenció als indexicals, així com, de manera creixent, a la relació del llenguatge amb el context en general, fins a arribar a parlar del *gir contextualista*. En aquest sentit, vegeu Conrad-Petrus (2017).

7 Avui resulta força acceptat el model de Kaplan, d'acord amb el qual es pot dir que la dependència contextual dels termes indexicals és semàntica, atès que, encara que *jo* és insuficient per als propòsits de la veritat, el seu significat identifica un tret del context representat per un paràmetre, el parlant, que sí que constitueix una contribució particular a les condicions de veritat de les oracions en què apareix. Aleshores, una vegada que s'han identificat els elements portadors de significat i s'han tingut en compte els paràmetres contextuals requerits per aquests elements, és possible derivar les condicions de veritat corresponents a l'emissió en qüestió. Vegeu, en aquest sentit, l'explicació d'Orlando (2016, p. 130 i 131).

dia que mantinc la conversa, i no que no hagin sortit mai de casa. Però semblaria que això depèn de nombrosos elements que no es poden considerar estrictament semàntics. És més, amb les meves paraules dono a entendre –s’implica– que la situació és complicada, atès que al confinament amb feina i sense que els col·legis ofereixin ensenyament presencial se suma un dia de pluja que fa que les nenes no puguin sortir a passejar una mica.⁸ La ingent incidència del context es pot apreciar fàcilment mitjançant exemples addicionals. Imaginem que la meva filla em diu “hi ha llet al menjador”. Sembla que expressa una cosa diferent si ho diu en un context en què estic buscant el cartó de llet per esmorzar o si ho diu mentre estem netejant –atès que la seva germana ha vessat llet al terra del menjador. De fet, a efectes de la neteja, no sembla que afecti les condicions de veritat ni la veritat del que diu el fet que hi hagi o no un cartó de llet damunt la taula del menjador.⁹ Aquests casos porten els contextualistes a considerar que hi ha constituents de les condicions de veritat que no es reflecteixen ni als components suboracionals ni a l’estructura sintàctica de l’oració, sinó que són aportats directament pel context en què es fa l’emissió mitjançant un procés d’enriquiment lliure o altres processos de modulació. En aquest sentit, el context pot intervenir en la identificació de les condicions de veritat d’una emissió, sense que estigui regulat pels significats convencionals dels termes i l’estructura sintàctica de l’oració utilitzada.¹⁰ Pel que aquí interessa, el context afectaria no només el significat del parlant en un acte comunicatiu específic, sinó el significat literal de la proposició expressada. I això té gran incidència en la possibilitat mateixa de fer referència al significat literal i a la mateixa distinció entre semàntica i pragmàtica.¹¹

La progressiva rellevància del context no només es manifesta en el fet que se sosté que cada cop més expressions i oracions, fins i tot totes, es veuen afectades pel context, sinó en el rol que, en els casos en què el context sembla tenir incidència, es confereix al significat literal: d’exercir cert rol –com constituir un punt de partida o algun tipus de límit–, a ser per a alguns completament irrellevant i fins i tot rebutjar-se’n l’existència. En tot cas, avui dia no és estrany assumir que atendre el significat de cadascuna de les paraules i les regles sintàctiques *infradetermina* el significat de l’oració. En l’àmbit jurídic, la contraposició entre interpretació literal i context, en el sentit assenyalat anteriorment, s’ha posat de manifest a partir de l’anàlisi d’altres instruments interpretatius com la interpretació teleològica o la sistemàtica. S’entén que constitueixen mecanismes per a modular el significat literal en casos que susciten problemes per conduir a lectures incompletes, poc precises, inadequades, si no absurdes, de la normativa, i es discuteix la prioritat o el rol (si s’entén que el té) de la interpretació literal en la interpretació i l’aplicació del dret.¹²

2.2 Interpretació literal vs. intencions

El debat iusfilosòfic més estès respecte al context no se centra en elements contextuals en el sentit exposat a l’apartat anterior. Les versions sofisticades dels que destaquen la incidència dels textos, especialment en el nivell constitucional, acostumen a prendre en consideració que les apel·lacions al significat literal han d’atendre a un significat amb sentit en el context, cosa que incorpora apreciacions sobre el propòsit del text i sobre la manera com ha quedat redactat, que tenen en compte altres parts de la normativa. En canvi,

8 Allò que s’implica, i els efectes que es pretenen aconseguir mitjançant allò que s’implica, semblen fàcilment distingibles del que es diu en un determinat context. No obstant això, les relacions entre els diferents elements és complexa, cosa que es posa de manifest perquè, per exemple, de vegades resulta plausible entendre que només simulem expressar/afirmar alguna cosa per implicar-ne una altra. Seria aquest el cas si en una festa dic “les nenes estan cansades” per donar a entendre que és hora de marxar.

9 Els exemples es poden multiplicar fàcilment. Imaginem que, davant de la meua pregunta sobre a on és la llet, la meua filla respon “a sobre de la meua tauleta”. Quan fa referència a *la seva* tauleta, sembla que expressa alguna cosa diferent del que s’expressaria en d’altres contextos mitjançant aquest possessiu, atès que no l’ha pagada, no pot privar la seva germana del seu ús, etc.

10 (Orlando, 2016, p. 131 i seg.). Que siguin alguns, gran part o tots els termes, depèn de com de radical sigui la forma de contextualisme que se sosté. En aquest sentit, alguns autors havien intentat donar compte de fenòmens que es podrien considerar aïllats o puntuals, com l’anàfora, la metàfora o les pressuposicions. En canvi, per posar només un parell d’exemples, Recanati no accepta que hi hagi significats literals al marge de qualsevol context, sinó només *potencials semàntics*. Searle, per la seva banda, apel·la al *background*, un rerefons d’assumpcions compartides, que no forma i no pot formar part del contingut semàntic dels enunciat, i pot ser considerat un contextualista radical –encara que no considera irrellevant el significat literal. Això és així, com assenyalava Poggi, atès que la llista de les nostres assumpcions és sempre oberta, i ja que per explicar les nostres assumpcions hem d’usar enunciat que, alhora, tenen sentit només respecte a d’altres conjunts d’assumpcions, i així successivament (Poggi, 2007, p. 628).

11 Per a una interessant reflexió sobre com la incidència del context afecta la distinció entre semàntica i pragmàtica, vegeu Bianchi (2004), Escandell Vidal (1993) i Ezcurdia (2017).

12 No obstant això, les apel·lacions al propòsit de la normativa (de vegades associades a les intencions, que seran analitzades en el proper apartat), o al contingut d’altres parts, no estan exemptes de problemes i poden conduir a solucions diverses.

les discussions que en l'àmbit jurídic han reflectit de manera més explícita el debat existent en filosofia del llenguatge sobre la incidència del context han estat les relacionades amb el rol de les intencions en la interpretació jurídica.¹³ Tot i que era habitual contraposar el significat objectiu dels textos jurídics al significat comunicat per un parlant en un context específic, amb el temps ha passat a discutir-se si el significat dels textos jurídics pot ser aliè al fet que aquests són proferits per agents que pretenen comunicar alguna cosa.¹⁴ En tot cas, si bé no sembla gaire problemàtic assumir que el fet que les oracions tinguin significat depèn del fet que se les faci servir intencionalment, molt més controvertit és admetre que aleshores les intencions esdevenen centrals. De fet, una visió com aquesta comporta múltiples interrogants, com per exemple: com es pot establir l'obligació de portar mascareta mitjançant determinades paraules, si no és perquè aquestes ja tenen un determinat significat, que no és creat per qui introdueix la normativa en un moment específic? A això se sumen nombrosos inconvenients característics de l'àmbit jurídic, com ara: té sentit apel·lar a les intencions del grup, especialment en les pràctiques legislatives, en què es produeixen negociacions, en què intervenen agents que no tenen un coneixement acabat dels textos, etc.? Si té sentit recórrer a les intencions, quin grup és el rellevant? I quin tipus d'intencions són rellevants i amb quin nivell d'abstracció? Aspectes com la pervivència en el temps del text i la seva reiterada aplicació suposen inconvenients addicionals per adoptar, sense més ni més, esquemes que reconstrueixen la comunicació ordinària per a l'àmbit del dret.¹⁵

De tota manera, si parem atenció a les caracteritzacions de la interpretació literal i dels que apel·len a les intencions legislatives en les seves versions més plausibles, les diferències entre totes dues posicions semblen ser només d'èmfasi. Aquells que apel·len al text invocant una interpretació amb sentit en el context tenen en compte que el text ha estat introduït per certs agents que volen donar lloc a una normativa plausible. I els que invoquen les intencions del legislador entenen que se serveix de certs textos que tenen un significat convencional; a més, existint sovint múltiples materials rellevants, amb diferents lectures i, per tant, dificultats per a precisar les intencions, el recurs a les intencions condueix sovint a tenir en compte aquelles que resulta plausible entendre que el legislador va voler transmetre. De fet, les diferències entre els uns i els altres, a més de l'èmfasi, sembla radicar centralment en quins materials cal tenir en compte per arribar a una lectura plausible de la normativa: materials vinculats, o no, amb la història legislativa.¹⁶

En l'àmbit constitucional, els plantejaments intencionalistes són coneguts sovint com a *originalistes*, en la mesura que emfatitzen la rellevància de les intencions dels qui van crear la constitució.¹⁷ No obstant això, és important advertir que aquesta denominació s'ha fet servir de manera recurrent en la literatura sobre interpretació constitucional per a fer referència no només als intencionalistes, sinó també a qualsevol posició que doni primacia a algun aspecte de la constitució relacionat amb el moment en què aquesta va ser aprovada. Per tant, inclou també aquells que serien partidaris d'una interpretació literal del text tenint en compte el significat en el moment en què es va aprovar. De fet, fins i tot aquells que sostenen la necessitat de recórrer a certes construccions i al raonament típic del *common law* per adequar la constitució als nous temps poden ser també considerats originalistes, en la mesura que emfatitzin certa rellevància del significat del text en el moment original i/o la intenció dels qui el van crear.¹⁸

13 Amb caràcter general, el context en el sentit esbossat anteriorment es pot considerar rellevant *precisament* per a determinar les intencions del parlant, per la qual cosa el vincle entre les dues discussions és evident.

14 Això ha donat lloc, en el marc de la interpretació jurídica, a nombroses discussions entre intencionalistes i textualistes. Així, el debat que centra la literatura, especialment en seu constitucional, ja no és entre literalistes i contextualistes, sinó entre els que posen l'èmfasi en el significat convencional i aquells que, en canvi, destaquen les intencions dels qui van introduir el text. En aquest treball faré referència, indistintament, a textualisme i interpretació literal.

15 Així, és important tenir present que, de la mateixa manera que hem vist que el significat literal és controvertit, no ho és menys apel·lar a la intenció del legislador. Sobre els problemes vinculats amb les intencions en general, qüestionant la identificació entre intenció del subjecte que parla i sentit comunicat, vegeu García Negroni et al. (2013), i, pel que fa als problemes d'apel·lar a les intencions legislatives, vegeu, per exemple, Hurd (1990) i Poggi (2020).

16 En aquestes discussions és habitual no distingir qüestions metafísiques d'altres qüestions, per exemple causals (què determina causalment que s'aprovi un text determinat o que un grup tingui certes intencions) o epistèmiques (com identifiquem les intencions o la interpretació literal). Per això, els desacords amb els quals emfatitzen la rellevància dels textos són de vegades només aparents.

17 Per a una anàlisi dels principals arguments originalistes, incloent-hi el conegut debat entre Dworkin i Scalia, vegeu Kavanagh (2002).

18 La discussió amb i entre els originalistes és extremadament abundant i complexa, fins al punt que, si bé inicialment s'entenia que subscriïen una visió conservadora, avui molts assumeixen que és perfectament compatible amb el fet de conferir cert rol tant a les intencions dels que van aprovar la constitució com amb el fet de reconèixer certa evolució en la interpretació, tal com indico en el

2.3 Interpretació literal vs. evolució

La posició dels originalistes que defensen la incidència del text tenint en compte el moment en què va ser aprovat sol contraposar-se a la dels que invoquen que la constitució és un arbre viu i subscriuen una interpretació evolutiva. De nou, les tesis dels que defensen la interpretació literal semblen veure's amenaçades pels que emfatitzen la rellevància del context, en aquest cas del context en què s'aplica la constitució de què es tracta, davant de consideracions relatives al moment de la seva aprovació. Els originalistes no necessàriament han de rebutjar que es poden produir, i que de fet es produeixen, canvis en els sistemes jurídics com a conseqüència del transcurs del temps. Tanmateix, allò que els partidaris de la interpretació evolutiva entenen com una millor manera de veure les coses en els nous contextos, per als originalistes constitueix bàsicament un error que s'acaba consolidant.¹⁹ En tot cas, i més enllà de les consideracions normatives a què em referiré més endavant en aquest treball, és important advertir que els qui invoquen una interpretació evolutiva es veuen afectats pels mateixos problemes que he destacat sobre la interpretació literal, però en lloc d'entendre que el context que cal considerar és l'existent en el moment de l'aprovació, defensen la rellevància del context actual.²⁰

3 Interpretació literal, convencionalisme descriptivista i inflexibilitat

Les discussions anteriors, exposades de manera simplificada, posen de manifest que la interpretació literal no difereix d'una manera tan radical d'altres instruments que emfatitzen diferents aspectes contextuals. I, en allò que aquí interessa, determinar les normes expressades a la constitució mitjançant la resta dels instruments interpretatius tampoc no resulta una tasca senzilla ni exempta de problemes. Resulta especialment notable com, en bona part de la literatura iusfilosòfica, quan es critica la interpretació literal i s'emfatitzen elements com la intenció del legislador o l'evolució, es parteix de dues assumpcions que em semblen qüestionables: s'assumeix que, en el sentit que s'indica a continuació, el significat és convencional i que queda fixat d'una vegada i per sempre.

Començaré amb la qüestió del caràcter convencional del llenguatge. D'acord amb una visió intuïtiva i estesa fora i dins de l'àmbit jurídic, associem les paraules amb descripcions i aleshores ens referim als objectes que tenen les propietats que han quedat recollides a les nostres descripcions. Per exemple, *decidim* o *acceptem* que el terme *matrimoni* tingui un significat concret, i això comporta dividir el món en dos: les entitats que constitueixen i les que no constitueixen un matrimoni, segons si satisfan o no les propietats rellevants. Els termes fan referència a aquells objectes que satisfan les propietats que hem considerat rellevants, i som competents en l'ús del terme en la mesura que coneguem les descripcions que integren el significat. Aquesta visió és intuïtiva perquè sembla descriure com aprenem i ensenyem a fer servir les paraules, i ens dona una explicació clara de per què els termes fan referència a uns objectes i no a altres: atès que els objectes tenen certes propietats que són rellevants per a nosaltres, i que hem inclòs com a part del significat del terme. En l'àmbit jurídic, resulta especialment plausible entendre que decidim regular les diferents situacions d'una manera determinada, fet que suposa que decidim que certes situacions amb certes característiques portin aparellades unes conseqüències jurídiques concretes. Però aquesta visió ha rebut nombroses crítiques per part de les noves teories de la referència, que han presentat un model alternatiu.²¹

Tot i que emfatitzen diferents aspectes, es pot sostenir que els partidaris de les noves teories de la referència comparteixen una tesi negativa, que consisteix en el fet que els subjectes *no* necessiten, a efectes de referir, associar els termes amb un conjunt de descripcions definides que identifiquen unívocament i determinen la referència dels usos de les paraules. Així, no només els individus, sinó també la comunitat en conjunt, compten sovint amb descripcions pobres i/o equivocades. Això no obstant, són capaços de referir. Això no sembla gaire

text principal. Fins i tot es defensa la necessitat de prescindir de l'etiqueta, en entendre's que no és una posició distingible de la resta: en un sentit, tots els autors són originalistes i s'ha convertit en una posició (veritable però) trivial. Sobre aquestes qüestions, vegeu Solow-Friedman (2013) i Eyer (2019).

19 Quant a la interpretació evolutiva, vegeu Stevens (2017).

20 Això no obstant, no és infreqüent que els partidaris de la interpretació evolutiva descartin la rellevància de les pràctiques actuals i emfatitzin, en canvi, la incidència de la millor reconstrucció del fenomen en qüestió (que tendeix a ser la visió actual de qui defensa aquesta interpretació, encara que no sigui compartida majoritàriament).

21 Sobre el caràcter convencional del llenguatge del dret i les noves teories de la referència, en la versió que presentaré a continuació, vegeu Ramírez-Ludeña (2015).

controvertit si pensem en el que passa en el cas de noms propis com *Cleo*: hi ha individus capaços de referir-se a la Cleo, malgrat comptar amb descripcions com “la filla del Diego”, que no permet seleccionar un únic individu, i que ens podria conduir a un referent equivocacat (per exemple, si hi va haver un canvi de nadons a l’hospital en néixer). En aquest sentit, si bé és difícil negar que associem certes descripcions, connotacions positives i negatives, i altres elements amb els termes, aquests no semblen explicar com ni a què ens referim.

Però, si no és a partir de descripcions, com és que som capaços de referir-nos a objectes sovint distants en el temps i en l’espai? D’acord amb aquesta visió alternativa, això s’explica pel fet que, en un primer moment, generalment es produeix un acte d’ostensió en què s’estableix que anomenarem un determinat objecte amb un nom determinat. A partir de llavors, els subjectes aprenen a fer servir els termes perquè formen part d’una cadena de comunicació, prenent prestat el terme d’altres subjectes, i aquests d’altres, fins a arribar a determinats subjectes que van estar presents a l’acte d’ostensió inicial. D’acord amb aquestes teories de la referència, els subjectes es refereixen a un objecte per la seva posició objectiva a la cadena de comunicació, sense que siguin necessàries descripcions que seleccionin l’objecte. Ara bé, la intenció de referir-se al mateix objecte per part dels subjectes és rellevant, ja que si algú sent parlar de la meua filla Cleo, i decideix fer servir el seu nom per anomenar així la seva mascota, no forma part de la cadena, sinó que –en circumstàncies normals– dona lloc a una nova cadena de comunicació, relativa a un objecte diferent. Més complicat que el cas de noms propis com *Cleo*, és explicar l’encaix dels termes generals en aquest nou model. Seguint l’exemple clàssic de Putnam, imaginem que el terme *aigua* va ser introduït assenyalant certs exemplars de la substància en un llac. Aquells exemplars inicials compten com a instàncies paradigmàtiques i a partir de llavors altres exemplars són classificats per la seva similitud amb els casos paradigmàtics. Segons els partidaris de les noves teories de la referència, què fa que un exemplar sigui aigua, i de què depèn la correcta aplicació del terme *aigua*, potser no és accessible als subjectes. De fet, tenir l’estructura molecular H_2O és el que determina que alguna cosa sigui aigua o no, i per tant el domini d’aplicació del terme *aigua*, però el descobriment de la naturalesa de l’aigua va ocórrer temps després que es fes servir el terme. No obstant això, ja abans érem capaços de parlar de l’aigua i se’ns considerava parlants competents, malgrat no tenir informació sobre la seva estructura atòmica.

Sovint s’assumeix que la concepció que s’acaba d’exposar es compromet amb l’essencialisme, en postular l’existència de naturaleses subjacents compartides, que no són immediatament accessibles o observables, i que poden ser descobertes només a partir de la investigació i la reflexió teòrica. Tot i això, el compromís amb l’essencialisme no és constitutiu d’aquesta posició. Certs exemplars són tractats com a paradigmes, i altres instàncies es classifiquen com a membres de la mateixa classe en virtut de la seva similitud amb els paradigmes. Però la similitud es pot centrar en la funció o en aspectes superficials. Aleshores, el model no imposa que el criteri determinant hagi de ser l’essència. Quin criteri de similitud és en darrera instància rellevant depèn de complexos factors que no són semàntics. El nou model deixa oberta la porta per a què aquest criteri estigui relacionat amb elements que els subjectes no coneixen, que poden transcendir tota la comunitat. En qualsevol cas, aquesta posició és compatible amb el fet que puguin sorgir diferents cadenes de comunicació en relació amb el mateix terme, o que, per l’ús que facin dels termes els parlants, una cadena de comunicació que estava ancorada en determinats objectes variï i canviï així també la referència. Això, òbviament, pot suposar que hi hagi determinats períodes en què la referència estigui indeterminada, però, més que anar en contra de la caracterització oferta, aquest fet sembla constatar que la reconstrucció aquí esbossada és plausible.²²

El model anterior ens permet reconstruir moltes de les discussions que es produeixen en l’àmbit constitucional, per exemple pel que fa al terme *matrimoni* i a la naturalesa de la institució. Això no suposa entendre que totes les disputes són semàntiques, però sí que moltes versen sobre el contingut de certs termes i poden ser adequadament caracteritzades tenint en compte les noves teories de la referència. Alhora, d’acord amb aquest model es tenen en compte les intencions dels participants de la pràctica jurídica de referir-se a un fenomen, sense que les descripcions dels qui creen els textos jurídics siguin determinants. És a dir, la versió que proposo preserva les intencions de manera rellevant: qui introdueix la normativa ha de tenir la intenció de referir-se al mateix fenomen, però el punt central és que això no comporta que les seves descripcions o les de la comunitat determinin la referència. En tot cas, així presentada, aquesta nova concepció sembla compromesa amb el fet que, un cop s’ha consolidat una cadena de comunicació, el significat queda fixat d’una vegada i

22 Emfatitzant aquests punts, vegeu Martí i Ramírez-Ludeña (2016).

per sempre. Però aquesta assumpció també pot ser qüestionada si s'adverteix el caràcter *flexible* del nostre ús de nombrosos termes.

Sembla poc discutible que el significat d'una paraula en determina el domini d'aplicació, és a dir, a què cal aplicar-la o no. Però això ha estat sovint entès d'una manera robusta. S'ha considerat que, cada vegada que s'introdueix un terme al vocabulari d'una llengua i se li atorga o adquireix un significat, el domini d'aplicació queda fixat. És a dir, que està determinat, per a qualsevol objecte passat, present o futur, si és membre o no de l'extensió del terme.²³

Aquesta lectura robusta es pot qüestionar a partir del següent experiment mental:²⁴ suposem que l'Olympia és membre d'una comunitat que viu aïllada en una illa on la classe de les aus coincideix amb la de les coses voladores. En aquesta comunitat, usen el terme *au* per referir-se a aquests objectes, i tenen creences com “només les aus poden volar” i “les aus són éssers vius”, que són veritables de les aus de l'illa. Un dia, l'Olympia observa per primera vegada avions al cel i els classifica sense problemes com a aus. Quan després veu que un avió aterra, es forma la creença que no totes les aus són éssers vius. Tot i la manca de claredat inicial, derivada del fet que la comunitat associava diferents creences amb el terme, arriba un moment en què tots consideren que amb *au* sempre s'han referit a coses que volen i reconeixen que algunes de les creences que anteriorment tenien sobre les aus (que totes eren éssers vius) eren falses. Suposem, en canvi, que inicialment l'Olympia hagués vist avions a terra, sense advertir que podien volar. Podria llavors haver-los classificat, també sense problemes, com a no-aus. I, si després els hagués vist enlairar-se, hauria arribat a la conclusió que no totes les coses que volen són aus. Si assumim que aquesta altra pràctica s'estén a la comunitat, també pensarien que amb *au* sempre s'havien referit a les aus i reconeixerien que algunes de les seves creences prèvies (que només les aus podien volar) eren falses. En cap dels dos escenaris els membres de la comunitat es veuen a si mateixos com havent canviat el significat d'*au*, sinó que entenen que el seu ús actual es deriva *naturalment* del seu ús anterior.

Això mostra que no sembla estar fixat des del començament si els avions estan o no en l'extensió d'*au*, cosa que desafia la versió robusta del principi segons el qual el significat determina l'extensió. Certs fets accidentals sobre com es van trobar amb els avions per primera vegada van tenir una influència decisiva en l'ajustament de creences de la comunitat. I sembla equivocat parlar llavors d'un canvi en el significat, ja que les dues opcions (incloure-hi o excloure'n els avions) són vistes com a consistents amb la manera com s'usava el terme per la comunitat.²⁵ Això suggereix que la semàntica d'alguns termes és *flexible* en el sentit que, en un moment donat, quan surgeix la qüestió de si classificar un objecte sota l'extensió del terme, hi pot haver més d'un curs d'acció obert que sembla compatible amb el significat del terme, més d'un curs d'acció que és una continuació de l'ús anterior. En tot cas, un aspecte interessant dels termes flexibles és que, una vegada es consolida un ús, aquest es torna *expansiu* cap al passat i tendim a mirar enrere com si aquesta forma d'aplicació del terme sempre hagués estat l'única correcta.

Que la semàntica d'un terme sigui flexible o no depèn de molts factors, incloent-hi les intencions i els interessos dels parlants, i el que pugui estar en joc per mantenir fixa l'extensió. D'altra banda, admetre la flexibilitat semàntica ens porta a preguntar-nos què fa que la història de l'ús d'un terme flexible vagi d'una manera o altra. Molts i variats factors hi poden tenir incidència: consideracions econòmiques, la pressió social, qüestions morals, entre d'altres.²⁶

23 Això no suposa obviar que hi ha casos que plantegen dubtes, però en general s'entén que quan es dona una resposta en casos de vaguetat es produeix un canvi en el significat, cosa que el reconeixement de la flexibilitat ens durà a qüestionar.

24 Sobre aquest exemple, inspirat en el de Mark Wilson, vegeu Martí i Ramírez-Ludeña (2021).

25 Per a altres exemples no tan ficticis com el d'*au*, com per exemple la inclusió dels esports electrònics com a esports olímpics, vegeu Martí i Ramírez-Ludeña (2021).

26 Com indiquem a Martí i Ramírez-Ludeña (2021) una altra distinció semàntica rellevant, que és diferent de l'anterior, té a veure amb l'acceptabilitat de la coexistència de diferents usos d'un terme, que divideixen aproximadament el mateix domini d'aplicació de diferents maneres. En aquells casos en què dos o més usos coexisteixen, aquests usos es corresponen intuïtivament amb diferents significats. Però hi ha casos en què la coexistència de diversos usos no és acceptada com a legítima per la comunitat de parlants i no és vista com a permissibles des del punt de vista semàntic. Si s'accepta la coexistència de diversos usos, el terme és *tolerant*. Quan no s'admet la coexistència de diferents pràctiques d'ús, la semàntica del terme és *estricta*.

Un cas en què això és rellevant és precisament la disputa sobre el matrimoni entre persones del mateix sexe. Entre els partidaris del matrimoni entre persones del mateix sexe, la discussió s'ha mogut al llarg de dues línies diferents. D'una banda, trobem aquells que, acceptant que el matrimoni tradicional implica la unió de dona i home, declaren que la institució tradicional del matrimoni ha de passar a millor vida i veuen l'acceptació del matrimoni entre persones del mateix sexe com el començament d'una nova institució, per a la qual volen continuar usant una vella paraula amb un significat nou. D'altra banda, Adèle Mercier, que va actuar com a experta davant els tribunals canadencs defensant parelles homosexuals que lluitaven pel seu dret a contraure matrimoni, considera un argument semàntic segons el qual els trets característics que defineixen un matrimoni (compromís amb una vida en comú, respecte, confiança, etc.) estan presents tant a les unions heterosexuales com a les del mateix sexe, per la qual cosa el matrimoni entre persones del mateix sexe sempre hauria estat sota l'extensió de *matrimoni*.²⁷ Ambdues posicions assumeixen una versió robusta del principi segons el qual el significat determina la referència o, en altres paraules, assumeixen que el terme és inflexible. Una altra manera de veure la qüestió és considerar, en canvi, que *matrimoni* és un terme amb una semàntica flexible; en el moment en què es va plantejar la situació de les unions entre persones del mateix sexe, hi havia dues possibilitats que eren consistents amb el significat del terme. Una accepta l'aplicació de *matrimoni* a les unions del mateix sexe, i l'altra la restringeix a les unions entre home i dona. Consideracions morals, la pressió social i, a molts països, les decisions legislatives i dels jutges han avançat cap a la inclusió de les unions del mateix sexe com a matrimonis.²⁸

Tenir en compte que les nostres descripcions no són sempre determinants i que alguns termes tenen una semàntica flexible ens permet assolir conclusions ulteriors rellevants, que posen de manifest la incidència de les nostres pràctiques contingents d'ús dels termes: a) no tots els termes operen de la mateixa manera (alguns operen com assenyalen els partidaris de les noves teories de la referència, d'altres no; uns són flexibles, altres ho són menys o no ho són en absolut), i b) un terme que en un moment donat opera d'una manera determinada pot passar a operar d'una altra manera, depenent de com es faci servir el terme a la comunitat en qüestió. Així, a la disputa sobre la interpretació tendeix a assumir-se, no només que el significat és convencional en el sentit ja assenyalat, i que es fixa d'una vegada i per sempre, sinó certa uniformitat en la manera com operen els termes. Si s'entén, en canvi, que la interpretació literal apunta a recollir els nostres usos lingüístics, i s'entén que és compatible amb l'admissió de factors externs (físics, històrics i socials) que no estan completament sota el control de les ments dels usuaris, com aprecien els defensors de les noves teories de la referència, i amb el fet que de vegades els termes operen de manera flexible, no es veu obstacle per donar compte de la interpretació des del punt de vista constitucional. A més, es preservaria la intenció dels que van crear la constitució de donar compte d'un determinat fenomen, i es prendria en consideració el transcurs del temps.²⁹

4 La interpretació literal a l'àmbit constitucional: interpretació literal vs. qüestions valoratives

Als apartats anteriors he intentat esbossar una versió plausible de la interpretació literal que, en els aspectes que em semblen més rellevants, deixa constància que el text és fruit d'actes intencionals i que el seu contingut pot ser precisat amb el temps. Això no obstant, es pot argüir que exposar i intentar resoldre la problemàtica a partir de consideracions merament lingüístiques constitueix un despropòsit, en entendre's que el dret depèn de consideracions valoratives, no de la constatació de significats. Aquesta crítica pot ser entesa de diferents maneres.

D'una banda, es pot emfatitzar que les discussions rellevants, especialment les que es produeixen en seu constitucional, es relacionen amb termes amb un alt nivell d'abstracció i un component valoratiu fort.³⁰

27 (Mercier, 2007). Sobre les diferents posicions, vegeu Ramírez-Ludeña (2018b) i Martí i Ramírez-Ludeña (2021).

28 Alhora, sembla clar que diferents usos, un que classifica una unió com a matrimoni i un altre que el classifica com a no-matrimoni, no poden coexistir oficialment en una comunitat. És per això que l'ús de *matrimoni* és, a més, *estricte*. En tot cas, tenir en compte la distinció entre flexibilitat i tolerància, ja present a la literatura però no emfatitzada suficientment, ens ajuda a entendre la manera com opera el terme i a adonar-nos que el seu caràcter estricte no ens ha de portar a pensar que el seu ús és inflexible.

29 Stevens (2017) sosté una idea en un sentit similar a la que se sosté al text, ja que defensa que no hi ha obstacles semàntics per a sostenir una concepció que tingui en compte l'evolució, encara que ho fa de manera substancialment diferent, ja que traça un paral·lelisme amb els contes populars, que tenen un significat canviant en funció del context.

30 Això no suposa assumir que només els termes constitucionals, i tots ells, són així, sinó que són trets prominents de termes que són al centre del debat interpretatiu en seu constitucional, per la qual cosa és raonable tenir-los en compte.

D'acord amb els qui presenten aquesta crítica, això suposa que, especialment quan es plantegen els casos més controvertits, la interpretació literal és del tot irrellevant. Tanmateix, en la visió proposada en aquest treball, el fet que estiguem davant de termes abstractes i valoratius no constitueix un problema. De fet, en la versió de les noves teories de la referència que aquí s'ha presentat, la reflexió sobre les similituds rellevants pel que fa a casos paradigmàtics serveix per donar compte de moltes de les discussions que es produeixen en seu constitucional, entorn del significat de termes com *igualtat* o *dignitat*. Dit d'una altra manera, rebutjar que molts dels termes operin com diu el convencionalista descriptivista precisament ens permet explicar a què fan referència els nostres termes sense comprometre'ns amb el fet que els criteris de classificació estan fixats per endavant i són transparents.³¹

D'altra banda, es pot emfatitzar el caràcter valoratiu que en general té el dret per defensar que la interpretació literal no constitueix un instrument correcte a l'àmbit jurídic. En aquest punt, cal advertir l'ambigüïtat del plantejament i distingir diferents nivells d'anàlisi relatius a la interpretació literal. Deixant de banda les tesis descriptives sobre l'ús en un determinat àmbit d'aquest instrument,³² es poden plantejar tesis normatives sobre com s'hauria d'interpretar un text³³ i tesis que podem anomenar *conceptuals*, sobre quina és la interpretació *jurídicament* correcta d'un determinat text. Faig servir la denominació *conceptuals*, ja que, encara que puguin incloure elements descriptius i normatius, estan directament connectades amb una determinada visió sobre què constitueix dret. Per exemple, tot i que expressat de manera simplificada, es pot assenyalar que el recurs a la interpretació literal és correcte si se sosté que el dret pretén motivar conductes i per això s'expressa servint-se en bona mesura del llenguatge ordinari. És a dir, la seva incidència vindria donada per un determinat posicionament conceptual sobre el dret. O es podria sostenir, à la Dworkin, que el seu ús és correcte si això està emparat per la millor versió dels valors en joc a l'àmbit jurídic; llavors, es podria entendre que la interpretació literal té un rol, quan el té, en la mesura que estigui justificat en termes valoratius que sigui així. Caldria entendre també, per apuntar a una altra possibilitat de tall *guastinià*, que les disposicions expressen una pluralitat de normes en atenció als diferents instruments interpretatius usats a la pràctica, entre els quals el jutge pot escollir. Això suposa admetre una important qüestió metodològica: que el tenor literal sigui rellevant, en quina mesura i sobre la base de quines consideracions, depèn de la posició sobre el dret que se sosté, posició que pot ser molt complexa.³⁴

Si s'observa el debat existent sobre la interpretació constitucional, sovint aquest no se centra a desentranar què és la interpretació literal, sinó que fa referència a arguments a favor i en contra d'adoptar-la, a partir de consideracions fonamentalment valoratives, per exemple, en els pronunciaments del Tribunal Constitucional o de la Cort Suprema dels Estats Units sobre els matrimonis entre persones del mateix sexe.³⁵ Com es pot observar en aquestes decisions i en les discussions que han generat, sol associar-se el recurs a la interpretació literal amb valors com la previsibilitat, la igualtat formal, la no-retroactivitat, la restricció de l'arbitrarietat o, fins i tot, amb el respecte de la voluntat del legislador i de la sobirania, en el sentit que entenen rellevant.³⁶

31 Aquesta crítica, relativa al caràcter abstracte i valoratiu, sol connectar-se amb la necessitat de ponderar en seu constitucional. Tot i això, crec que la diferència amb el que passa en l'àmbit legislatiu és en tot cas només de grau, i en aquest treball assumiré que la necessitat de ponderar no és obstacle per a fer referència a la interpretació literal de cadascun dels preceptes, com no ho és quan s'apel·la a les intencions o a l'evolució.

32 Per exemple, es pot afirmar que el Tribunal Constitucional espanyol recorre a la interpretació literal, però atén també consideracions axiològiques, per exemple les STC 54/2008, de 14 d'abril, FJ 4; 199/2013, del 5 de desembre, FJ 13; 29/2014, de 24 de febrer, FJ 3, i 185/2014, de 6 de novembre, FJ 5. I això suposa una descripció –que pot ser veritable o falsa, en aquest cas veritable– del que, de fet, fa aquest òrgan.

33 Vinculades, per exemple, amb el fet que és desitjable adoptar una interpretació literal, ja que és l'instrument que preserva d'una millor manera les exigències derivades del principi de legalitat.

34 Sobre aquesta qüestió metodològica, vegeu Martí i Ramírez-Ludeña (2020). Tot i que no s'explorarà en aquest text, això té clara incidència en la motivació judicial i en la formació i la selecció dels jutges, en la mesura en què no es poden referir a la interpretació literal com si es limitessin a constatar alguna cosa òbvia, sinó que sembla convenient que hagin d'aportar arguments a favor de la versió que subscriuen i a favor d'usar aquest instrument en aquesta lectura i no d'altres, cosa que es relaciona amb la visió general del dret que se sostingui o assumeixi. Sobre la qüestió de la formació i la selecció dels jutges en teoria del dret, vegeu Ramírez-Ludeña (2014).

35 Vegeu la STC 198/2012 i la decisió del Tribunal Suprem dels Estats Units a *Obergefell v. Hodges*, [576 US 644](#) (2015), en què se sostenen diferents lectures dels instruments interpretatius esbossats al text, a partir de consideracions fonamentalment valoratives.

36 En canvi, les posicions que apunten a les intencions solen centrar-se en una determinada visió sobre la democràcia i la separació de poders, que es contraresta amb una altra visió diferent de la democràcia defensada pels partidaris de la interpretació evolutiva, com a mecanisme per a què els morts no governin els vius. Òbviament, aquesta és només una presentació molt succinta i excessivament simplificada de la discussió.

Algunes d'aquestes consideracions valoratives destaquen aspectes específicament constitucionals (l'existència d'un poder o d'un moment constituent, el seu rol central en les societats actuals, per posar-ne només alguns exemples),³⁷ mentre que d'altres no distingeixen de manera rellevant entre interpretació legislativa i constitucional. I, encara que de vegades apareguin barrejades i guardin certes relacions, aquesta discussió sobre la justificació de l'instrument interpretatiu correcte és diferent de les qüestions (de disseny institucional) relatives a qui té l'última paraula a l'hora d'interpretar la constitució, si el control ha de ser concentrat o difús, amb efectes *erga omnes* o limitats a les parts, previ o posterior, o a com de rígida ha de ser una constitució.³⁸

En aquest treball, no entraré a considerar les qüestions destacades pels uns i pels altres des del punt de vista valoratiu. Això no obstant, és important advertir que, si la versió de la interpretació literal aquí esbossada resulta plausible, hi ha crítiques que no poden ser plantejades, com per exemple que el textualisme no dona compte dels canvis en les conviccions dels individus. Però també cal advertir que certs aspectes que solen destacar-se com a positius de la interpretació literal han de ser, almenys, matisats: per posar només un exemple, pel que fa a termes amb un alt nivell d'abstracció, no resulta plausible sostenir que l'adopció de la interpretació literal en el sentit aquí proposat incrementa la previsibilitat.³⁹

5 Consideracions finals

Sovint es recorre a la interpretació literal i s'assumeix que no és problemàtica, en el sentit que simplement ens permet constatar el significat del text sense que s'hi vegin implicades consideracions de valor. Això és així, no només per una qüestió ideològica vinculada amb la separació de poders i el rol dels jutges, sinó també per l'assumpció d'alguna mena de convencionalisme descriptivista en virtut del qual el significat no planteja problemes.

Hem vist que hi ha múltiples versions i dificultats a l'hora de caracteritzar la interpretació literal i que, en tot cas, la incidència d'una d'aquestes versions en la interpretació constitucional és dependent de la teoria sobre la interpretació i la teoria del dret que es defensi o assumeixi com a correcta. Ja he apuntat que es pot entendre que la interpretació literal suposa centrar-se en una versió plausible del text constitucional en el moment en què es va aprovar, però assumint que la normativa pot tenir com a propòsit referir-se a un fenomen, sense que per això siguin determinants les descripcions d'aquell moment. Això depèn del fet que tingui sentit assumir que el text és part d'una cadena que es remunta al fenomen en qüestió, atès que els que van aprovar el text integren la pràctica lingüística.⁴⁰ I permet donar cabuda no només a les intencions originals en un sentit rellevant,⁴¹ sinó també a la teorització i els canvis en les percepcions. A més, tenir en compte que l'ús que fem d'alguns dels nostres termes és flexible ens permet reconstruir el que passa en determinats casos, en què es poden reconèixer canvis en la referència sense que s'aprecii una ruptura amb el significat previ.

37 Aquestes qüestions solen aparèixer vinculades amb d'altres, com ara l'objecte de regulació de les constitucions (disseny institucional bàsic i drets fonamentals) i la pervivència en el temps del text constitucional. Això no obstant, aquests trets no són característics dels textos constitucionals, ja que no concorren en totes les constitucions i també es donen en l'àmbit legislatiu.

38 Encara que, com assenyalava, sovint s'estableixen connexions, per exemple si s'apunta a la necessitat que, atesa la incidència de la interpretació evolutiva, sigui el legislador qui tingui l'última paraula sobre certes qüestions constitucionals. Sobre aquest tema, vegeu Kavanagh (2015).

39 Podria assenyalat-se que, si els juristes esgrimeixen arguments de tipus valoratiu, llavors allò assenyalat més amunt, en aquest mateix apartat, és incorrecte: no és que la incidència de la interpretació literal depengui del concepte de dret que s'assumeixi, sinó que depèn de consideracions valoratives, i llavors una determinada visió sobre el dret, de tall dworkinià, seria la correcta. Tot i això, crec que no és així. Quan es plantegen casos difícils, les diferents teories donen compte de l'ús d'arguments normatius de maneres diferents (incorporació de la discussió moral, discreció per als jutjadors, entre d'altres), sense que això ens conduïxi irremeiablement a l'interpretativisme de Dworkin.

40 O també, segons el cas, que s'ha donat lloc a una nova cadena de comunicació, eminentment jurídica. I es pot controvertir si ha passat una cosa o l'altra, o que es plantegin dubtes pel que fa a dues cadenes de comunicació que poden ser rellevants. Els dubtes que això suscita es poden explicar mitjançant el recurs a les cadenes de comunicació, que són dependents de la pràctica i poden variar amb el temps, però si generen indeterminació o no depèn de la visió sobre el dret que se sostingui, com ja s'ha assenyalat anteriorment.

41 De fet, no és implausible assumir que els que van aprovar el text van tenir en compte aquesta lectura de la normativa, precisament per entendre que és la que tindrien en compte els interessats.

Aleshores es podria pensar que, almenys en els casos de termes valoratius de gran nivell d'abstracció, que són els que solen centrar l'atenció en la interpretació constitucional, tot s'hi val, i que la interpretació literal no constitueix cap límit a l'activitat judicial. Seguint aquesta línia argumentativa es podria emfatitzar que, ans al contrari, serveix com a pretext per a què el jutge pugui donar cabuda als seus posicionaments en qüestions controvertides. No obstant això, a la versió aquí esbossada la manera com el text ha quedat redactat, el seu tenor literal, importa, ja que s'hi eliminen certes opcions i la reflexió queda llavors més restringida. Per exemple, que la constitució es refereixi a la institució del matrimoni i introdueixi certs elements com a determinants és rellevant i comporta una reflexió diferent de la que es produeix en sistemes jurídics en què constitucionalment no es fa referència a la institució i s'invoquen principis com el d'igualtat i llibertat. Precisament, tenir presents maneres alternatives en què podria haver estat redactada la normativa constitueix una guia en la complexa reflexió en aquests àmbits.⁴²

De tot el que he dit anteriorment, es poden destacar dues consideracions addicionals. 1. Que els termes i les expressions de la normativa operin d'acord amb el que assenyalo sobre les noves teories de la referència i la flexibilitat és dependent de la pràctica en qüestió, per la qual cosa no es pot assumir que *tots* els termes funcionen *sempre* de la mateixa manera. 2. L'argument que aquesta versió de la interpretació literal suposa llavors que el significat no és transparent als parlants no resulta concloent, en la mesura que s'estaria comparant aquesta posició amb una versió idealitzada de les concepcions intencionalistes i les que apel·len a evolució. En aquest sentit, ja hem vist que la intenció tampoc no ens proporciona una resposta concloent, per la qual cosa també es pot entendre que permet al jutge imposar la seva visió de les coses. De fet, els problemes d'apel·lar a les intencions, si tenim en compte el que passa a la pràctica, són ingents: els qui participen de la creació de les normes poden manipular allò que queda recollit en el procés d'elaboració de la normativa per a què sigui invocat malgrat tenir menys legitimitat que el text normatiu, es multipliquen els esforços per emfatitzar per part d'advocats i jutges aspectes puntuals del procediment per tal de defensar una posició interpretativa, tenint en compte textos que ja plantegen problemes, i que només són indicis d'alguna cosa com la intenció, que ahora planteja nombrosos problemes. I no es generen els incentius adequats per a què es redacti millor, entre moltes altres qüestions. I, pel que fa a la interpretació evolutiva, cal advertir que la determinació de les conviccions socials rellevants no està exempta de problemes, especialment en contextos plurals com els actuals. Però, a més, se sol recórrer a aquest instrument per defensar en realitat una determinada visió –la que s'entén com a millor– del fenomen.

Referències

- Bianchi, Claudia. (2004). *Semantics and Pragmatics: The Distinction Reloaded*. Dins Claudia Bianchi (ed.), *The Semantics/Pragmatics Distinction* (p. 1-11). CSLI Publications.
- Conrad, Sarah-Jane, i Petrus, Klaus. (2017). *Meaning, Context and Methodology*. De Gruyter Mouton.
- Escandell Vidal, Victoria. (1993). *Introducció a la pragmàtica*. Anthropos.
- Eyer, Katie. (2019). Statutory Originalism and LGBT Rights. *Wake Forest Law Review*, 54, 63-104. <https://doi.org/10.7282/t3-gn1g-8x12>
- Ezcurdia Olavarrieta, Maite. (2017). The Semantics-Pragmatics Distinction and Context-Sensitivity. Dins Jonathan Jenkins (ed.), *The Routledge Handbook of Epistemic Contextualism*. Routledge.
- García Negroni, María Marta, Libenson, Manuel i Montero, Ana Soledad. (2013). [De la intención del sujeto hablante a la representación polifónica de la enunciación. Acerca de los límites de la noción de intención en la descripción del sentido](#). *Revista de Investigación Lingüística*, 16, 237-262.
- Hurd, Heidi. (1990). Sovereignty in Silence. *Yale Law Journal*, 99(5), 945-1028. <https://doi.org/10.2307/796594>
- Iturralde Sesma, Victoria. (2014). *Interpretación literal y significado convencional*. Marcial Pons.

⁴² Això suposa que, fins i tot quan es regula sobre qüestions difícils amb un clar component moral profundament controvertit, es restringeix en alguna mesura la deliberació. Sobre aquest punt, vegeu Ramírez-Ludeña (2015, capítol 5).

- Kavanagh, Aileen. (2002). Original Intention, Enacted Text, and Constitutional Interpretation. *The American Journal of Jurisprudence*, 47, 255-298. <https://doi.org/10.1093/ajj/47.1.255>
- Kavanagh, Aileen. (2015). A Hard Look at the Last Word. *Oxford Journal of Legal Studies*, 35(4), 825–847. <https://doi.org/10.1093/ojls/gqv028>
- Lifante Vidal, Isabel. (2015). Interpretación jurídica. Dins Jorge Fabra Zamora, Verónica Rodríguez-Blanco (coord.), *Enciclopedia de filosofía y teoría del derecho* (vol. 2, p. 1349-1387). Universidad Nacional Autónoma de México; Instituto de Investigaciones Jurídicas.
- Martí, Genoveva, i Ramírez-Ludeña, Lorena. (2016). Legal Disagreements and Theories of Reference. Dins Alejandro Capone i Francesca Poggi (ed.), *Pragmatics and Law* (p.121-139). Springer.
- Martí, Genoveva, i Ramírez-Ludeña, Lorena. (2020). On Whales and Fish. Two Models of Interpretation. *Jurisprudence*, 11(1), 63-75. <https://doi.org/10.1080/20403313.2019.1699351>
- Martí, Genoveva, i Ramírez-Ludeña, Lorena. (2021). Tolerance, Flexibility and the Application of Kind Terms. *Synthese*, 198(12), 2973-2986. <https://doi.org/10.1007/s11229-018-01898-9>
- Mazzarese, Tecla. (2000). Interpretación literal: juristas y lingüistas frente a frente. *Doxa*, 23, 597-631. <https://doi.org/10.14198/DOXA2000.23.22>
- Mercier, Adèle. (2007). Meaning and Necessity: Can Semantics Stop Same-Sex Marriage?. *Essays in Philosophy*, 8 (1), 142-181. <https://doi.org/10.5840/eip20078122>
- Mosegaard Hansen, Maj-Britt. (2008). On the availability of “literal” meaning: Evidence from courtroom interaction. *Journal of Pragmatics*, 40(8), 1392-1410. <https://doi.org/10.1016/j.pragma.2008.02.012>
- Orlando, Eleonora. (2016). [El contextualismo semántico: ¿Un desafío para la tradición?](#). *Páginas de Filosofía*, 20, 126-144.
- Poggi, Francesca. (2007). Significado literal: una noción problemática. *Doxa*, 30, 617-634. <https://doi.org/10.14198/DOXA2007.30.51>
- Poggi, Francesca. (2020). Against the Conversational Model of Legal Interpretation. *Revus*, 40, 9-26. <https://doi.org/10.4000/revus.5694>
- Ramírez-Ludeña, Lorena. (2014). [Las teorías del derecho en la formación de los jueces](#). *Cuadernos Electrónicos de Filosofía del Derecho*, 30, 37-59.
- Ramírez-Ludeña, Lorena. (2015). *Diferencias y deferencia*. Marcial Pons.
- Ramírez-Ludeña, Lorena. (2018a). [The Meaning of “Literal Meaning”](#). *Analisi e Diritto*, 18(1), 83-101.
- Ramírez-Ludeña, Lorena. (2018b). [Interpretación evolutiva y flexibilidad. Un análisis crítico de la Sentencia del Tribunal Constitucional Español sobre matrimonio entre personas del mismo sexo](#). *Discusiones*, 22(2), 153-188.
- Solow, Sara, i Friedman, Barry. (2013). [How to Talk About the Constitution](#). *Yale Journal of Law and the Humanities*, 25, 69-100.
- Stevens, Katharina. (2017). Why Constitutional Meanings is not Necessarily Fixed – A Reply to Solum. *Problema*, 11, 177-214. <https://doi.org/10.22201/ijj.24487937e.2017.11.11074>